

KRISTIAN BENIĆ

filozofski fakultet.rijeka
povijest i filozofija.4. godina
kilekile@gmail.com
UDK:315.316.317:318

Homo ludens bojnog polja*

*“...Mladi Aleksandar osvojio je Indiju,
Zar on sam?
Cezar je potukao Gale.
Nije li bio uz njega bar njegov kuhar?
Filip Španjolski plakao je gorko
Kada mu je potopljeno brodovlje. Nije li plakao još tkogod?
Friedrich Drugi pobijedio je u sedmogodišnjem ratu
Tko je još pobijedio s njim? ...“*

Unatoč zaokretu u historiografiji započetome još početkom dvadesetoga stoljeća, u kojemu su se oblikovali novi oblici i smjerovi istraživanja proizvevši pojam tzv. “potpune povijesti”, neizmjereno bogatstvo ljudskoga života još nije zadovoljavajuće istraženo. Jedno je od takvih područja povijest ratovanja, prečesto svedena na razmatranje vojnih taktika i najvažnijih vojnih ličnosti. Iako je riječ o relevantnim razmatranjima, može se govoriti i o povijesti svakodnevnoga vojničkoga života koja je jednako važna kao i povijest vojnih taktika i upotrijebljenoga oružja. Plodonosno je područje za takvu vrstu istraživanja razdoblje srednjega vijeka koje sadrži niz specifičnosti u oblicima ponašanja vojnika. Jedan od specifičnih oblika ponašanja jest zabava pod kojom možemo razumjeti sve one aktivnosti kojima se vojnici ograđivao od surove svakodnevne ratne stvarnosti. Među oblicima se zabave srednjovjekovnoga vojnika na području Francuske i Engleske ističu seksualna aktivnost, konzumiranje alkohola i igranje raznih oblika igara na sreću kao što je npr. kartanje.

Ključne riječi

vojnici, srednji vijek, zabava, prostitucija, alkohol

*Uredništvo Diskrepancija zahvaljuje se kolegici Filipi Novoseli sa Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu, smjer povijest na stručnim savjetima vezanima uz rad
2 Brecht, Bertolt, Pitanja radnika koji čita, citirano prema Bertoša (1985:286).

47

KRISTIAN BENIĆ
Homo ludens
bojnog polja

DISKREpanCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

Heinrich Eduard Jacob (1889.–1967.) u uvodu svoje knjige “Šest hiljada godina povijesti kruha” navodi izjavu utemeljitelja suvremene entomologije, Jeana Henrija Fabrea (1823.–1915.), o povijesti kao znanstvenoj disciplini, u kojoj se utemeljitelj suvremenoga znanstvenoga proučavanja kukaca – i čovjek koji je veoma utjecao na Charlesa Darwina – izrazito negativno izrazio o historiografskoj disciplini, tj. o rezultatima njezina dotadašnjega istraživanja.³ Bez obzira na to što je riječ o izjavi znanstvenika iz XIX. stoljeća, vjerujem da – unatoč ogromnu istraživačkome naporu i rezultatima historiografa i historiografskih škola XX., a i početka XXI. stoljeća – izjave kao što su Fabreova uvijek mogu pružiti poticaj za preispitivanje dosadašnjih rezultata historiografskoga istraživanja, a time potaknuti nova traganja i otkrića.⁴ U čemu je dakle njegova vrijednost? Pri najavljivanju izlaganja o povijesti kruha Jacob navodi sljedeće Fabreove riječi: “Povijest slavi bojna polja, na kojima nas zatječe smrt, ali ona ne govori o žitnim poljima, od kojih živimo; ona poznaje imena nezakonite kraljevske djece, ali nije kadra da nam priča o porijeklu pšenice. – Kakva li puta ljudske gluposti!” (Jacob, 1957:13). Razlog zbog kojega Jacob navodi taj citat kao uvod je jasan – naime upravo je on taj koji piše povijest žitnih polja, tj. kruha. No zašto koristiti taj citat u uvodu ovoga članka, koji u svome naslovu sadrži riječ “vojniki” te se u potpunosti bavi vojskom i vojnicima? Navedeni citat veoma dobro pogađa, odnosno usmjerava historiografa prema još jednome području koje je često zanemarivano u istraživanju povijesne stvarnosti, a nije manje

3 Knjigu *Sechstausend Jahre Brot* objelodanio je (1954.) Rowohlt Verlag u Hamburgu, a već tri godine kasnije izlazi i hrvatsko izdanje (*Šest hiljada godina kruha*, Kultura, Zagreb) u prijevodu Dragutina Perkovića. U predgovoru prevoditelj ističe da je knjiga nastala kao rezultat autorova rada na 4000 svezaka iz različitih područja znanosti, koji uključuju raspon djela od filozofije do botanike. Zato ne začuđuje što se Jacob, raspravljajući o povijesti kruha, poziva i na Jeana Henrija Fabrea, utemeljitelja moderne entomologije, tj. znanosti o kukcima. Takva je informacija vrlo indikativna jer pokazuje da historiografi, žele li doći do novih spoznaja o čovjeku i njegovoj prošlosti, više ne mogu biti ograničeni na tradicionalne historiografske metode, već se moraju osloniti na širok raspon znanosti, bez obzira na to bile one društvene, humanističke ili prirodne. Ta je činjenica važna i iz perspektive ovoga članka jer znanje o oblicima zabave kroz povijest također može biti produbljeno uporabom znanja iz niza drugih znanosti.

4 Spominjući rezultate i napore historiografije i historiografskih škola, prvenstveno mislim na predstavnike tzv. “nove povijesti”, čija osnovna inspiracija izvire iz časopisa *Annales* te koji kao polje istraživačkoga rada povjesničara određuju teme kao što su antropologija smrti, ljubav, ljubavni odnosi, razbojništvo, represija kriminala, magija, vračanje, bolesti, klima, marginalnost, ženidba, seksualnost, hrana, odjeća, incest... (usp. Bertoša, 2002.)

važno od “povijesti bojnih polja”, što spominje Fabre.⁵ Riječ je o području koje je najuže vezano uz istraživanje povijesti ratovanja i vojnih disciplina, ali koje istraživanju prečesto izmiče jer u očima takvih historioografa predstavlja marginalnu pojavu. Naime, niz se radova o oblicima i načinima ratovanja vrlo podrobno bavi problemima kao što su broj vojnih postrojbi, opremljenost i formacija vojnika, taktika zapovjednika i tehnika borbe vojnika u određenoj bici; oblici i načini gradnje utvrda; načini obrane utvrda te niz drugih sličnih problema vojne aktivnosti. No znatno rjeđe možemo naći radove koji se bave problemom ratovanja obraćajući pozornost na područja koja izlaze izvan okvira navedenih pojavnosti. Historiografska su nastojanja, pri čemu se misli prvenstveno na hrvatsku historiografiju i studente odsjekâ za povijest hrvatskih fakulteta, i dalje previše usmjerena prema onome što Fabre naziva “poviješću bojnih polja”.⁶ Neki autori u Hrvatskoj koji povijesnim izvorima postavljaju nova, svježija, svrsishodna i korisna pitanja te na njih dobivaju isto tako nove, svježije, svrsishodne i korisne odgovore još ne dopuštaju zaključak da je hrvatska historiografija pronašla novi smjer. Ipak jedna ili nekoliko lasta ne čini proljeće.

Ovaj rad nema pretenziju otkrivanja neotkrivenoga. Njegova je svrha prvenstveno uputiti na pojedine povijesne pojave koje smatram zanemarivanim ili nedovoljno istaknutima. Mjesto dobivenim rezultatima nije u rubrikama tiska koje nose naslov “zanimljivosti” ili u knjižarama na policama naslovljenima “popularna znanost”, već je to dio slike nedjeljive povijesne stvarnosti, apsolutno ravnopravan uobičajenim povijesnim temama poput donošenja zakona, krunidbi, promjena vladara, ratova, vojnih strategija, ekonomskih struktura, vjerskih raskola i sl.

Povijesna pojava kojom se bavim jest zabava srednjovjekovnoga vojnika. Već ta rečenica sadrži pojmove koji rad čine pretencioznim, a uspješno ostvarenje zadatka nemogućim. Naglasak je na pojmovima “zabava” i “sred-

⁵ Navedena se opaska o zanemarivanju istraživanja mnogih popratnih pojavnosti vezanih uz povijest ratovanja prvenstveno odnosi na hrvatsku historiografiju. Iako je tu riječ o osobnome dojmu, smatram da bi se i istraživanjem kvantitativne zastupljenosti radova hrvatske historiografije koji pripadaju “novo povijesti” došlo do rezultata koji bi potkrijepili moju tvrdnju.

⁶ Opasku o nedovoljnu zanimanju za istraživanja ovoga područja proširio bih i na studente. Naime, bilo bi zanimljivo sastaviti upitnik s pitanjima koja se tiču “nove povijesti”, a koja bi se kretala u rasponu od poznavanja imena autora do poznavanja njihovih osnovnih ideja i područja užih specijalizacija. Iz odgovora bi se moglo nedvojbeno vidjeti koliko je “nova povijest” ukorijenjena među studentima.

njovjekovni«. Značenje je navedenih pojmova preširoko da bi se sve što ono zahvaća moglo obraditi u jednome prilogu. Iz toga je razloga područje obrade u radu vremenski i prostorno ograničeno. Što se tiče vremenskih granica, one se kreću u rasponu od XII. do XV. stoljeća, s posebnim naglaskom na početak XV. stoljeća. Prostorne su granice određene prvenstveno srednjovjekovnom Francuskom i Engleskom, s manjim odstupanjima izvan navedenoga područja, no i tada je najčešće riječ o francuskim i engleskim vojnicima. Dakle, pojam “srednjovjekovni”u ovome članku nema pretenziju obuhvaćanja cijeloga prostora i vremena koje možemo smatrati srednjovjekovnim, već je određen navedenim koordinatama. Pojam “zabava”je također određen specifičnim povijesnim pojavama od kojih je pažnja usredotočena na nekoliko. Riječ je prije svega o razmatranju seksualnoga života vojnika za trajanja vojnih aktivnosti. No i u području seksualnosti vojnika pozornost je ograničena prvenstveno na problem seksualnih usluga koje su naplaćivale žene ili njihovi svodnici, tj. na odnos prostitucije i vojske. Uz seksualni se život srednjovjekovnoga vojnika razmatra i raširenost alkoholizma i kockanja među vojnicima, kao usko povezanih s njihovom seksualnošću.

Ta razmatranja nemaju pretenziju utvrđivanja konačnih povijesnih istina i davanja konačnoga suda o navedenim pojavama i problemima. Riječ je o malim obrađenim fragmentima povijesne stvarnosti, čija je uloga podsjećanje na bogatstvo povijesne stvarnosti koje u velikoj mjeri neotkriveno i neoblikovano čeka ruku vješta historioografa.

Problem vojničke discipline – vojnik bez vojarne

Jedna je od osnovnih karakteristika srednjovjekovnih vojski nedostatak “stroge discipline”među vojnicima čiji način ponašanja mnogi izvori često opisuju kao ponašanje razuzdane bande kriminalaca.⁷ Iako su srednjovjekov-

⁷ Značenje je izraza “stroga disciplina”izrazito problematično zbog mogućih raznih načina njegova određenja. Radi izbjegavanja takva problema odlučio sam se na preuzimanje ideja o disciplini koje razvija Michel Foucault u knjizi Nadzor i kazna. U tome djelu autor oštro razlikuje postupke i stupanj discipliniranja do XVII. i nakon XVII. stoljeća, smatrajući da se usporedbom opisa vojnika s početka XVII. st. i opisa vojnika s druge polovice XVIII. st. može steći uvid o kakvim je različitim oblicima discipline riječ. Naime vojnik je XVIII. stoljeća rezultat vršenja metoda podrobna nadzora nad tjelesnim postupcima “koje osiguravaju stalno potčinjavanje tjelesnih snaga i nameću im odnos pokornost – korisnost”(Foucault, 1994.:139). Navedene metode Foucault smatra osnovom discipline i discipliniranja. Dakle izraz “stroga disciplina”se prvenstveno odnosi na vojnike perioda nakon srednjega vijeka te označava vojnika koji je predmet provođenja niza disciplinskih postupaka.

ni vladari čitali primjerice i djelo Publija Flavija Vegecija Renata “Sažetak vojne vještine iz VI. stoljeća” u kojemu je izložen ustroj i način funkcioniranja rimske vojske, gotovo nijedno pitanje vojne discipline do XVI. st. nije našlo rješenje u strogim pravilima i propisima koje rimski autori poput primjerice Vegecija propisuju.⁸ Bez obzira je li riječ o vitezovima koje srednjovjekovna literatura često idealizira navodeći njihove kodekse ponašanja, ili pak o plaćenicima koje u rat vodi samo želja za zaradom, nedisciplina oblikuje za srednji vijek tipične oblike ponašanja vojnika.⁹ Tipične se osobine rimske vojske klasičnoga perioda ili pak modernije europske vojske, čiji ustroj počinje nakon XVI. stoljeća, ne podudaraju s oblicima ponašanja srednjovjekovnoga vojnika. Napori su zapovjednika rijetko išli u tome smjeru da bi u ponašanje vojnika uveli red na način kakav poznajemo iz perioda nakon XVI. stoljeća. Tu je pojavu dobro protumačio Michel Foucault: “Mnogi su disciplinski postupci odavno postojali – u samostanima, u vojsci, a i u radionicama. No disciplina je tokom XVII. i XVIII. stoljeća postala općim obrascem dominacije.”(1994:139). Kao ilustraciju pokušaja zapovjedništva srednjovjekovnih vojski s uvođenjem određenoga načina ponašanja možemo navesti odluke viteškoga ratnoga vijeća prije bitke s Osmanlijama kod Nikopolja.¹⁰ Okupljenim križarima različita, ali posebice francuskoga podrijetla, ratno vijeće obznanjuje sljedeća pravila: plemić koji prouzroči svađu ostat će bez konja, štitonoša koji trgne nož u prepirci izgubit će ruku, a svakome tko ukrade odsjeci će se uho (Wertheim-Tuchman, 1956:266). Tom prilikom nije razmatrano čak ni pitanje šire vojne poslušnosti zapovjedništvu što ilustrira koliko je površan pristup razmatranju i same vojne discipline jer je, ako se ne zna točan zapovjedni lanac, gotovo nemoguće zamisliti provođenje niza mjera koje vojno discipliniranje iz kasnijega razdoblja poznaje. Ponašanje je vojnih

51

KRISTIAN BENIĆ
Homo ludens
bojnog polja

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEŽAK 9 | 13 BROJ

8 O recepciji Vegecijeva djela kroz povijest svjedoči činjenica da je to djelo bilo dio biblioteka niza srednjovjekovnih vladara: karolinškog kralja Lotara ii. (855.–856.), njemačkog cara Henrika iii. (1017.–1056.), francuskog kralja Filipa iv. (1285.–1314.), kralja Alfonsa x. od Kastilje (1252.–1284.), aragonskog kralja Alfonsa v. (1416.–1458.), engleskog kralja Edvarda Plantageneta (1272.–1307.), burgundijskog vojvode Karla Čelavoga (1433.–1477.) i dr. (usp. predgovor Vladimira Brnardića u: Vegecije, 2002.:19–20).

9 U daljnjemu izlaganju ne razlikujem oblike zabave vitezova i oblike zabave plaćenika, već se primjeri koje navodim odnose na općenitiji pojam kao što je srednjovjekovna vojska. Mislim da bi predmet daljnjih radova moralo biti uočavanje specifičnosti zabave vitezova te specifičnosti zabave vojnika. Problem je zabave vitezova dotaknuo Johan Huizinga (usp. Huizinga, 1991:59–67).

10 Bitka se kod Nikopolja odvila 12. rujna 1396., a u njoj je došlo do sukoba između vojske Osmanlija i heterogene vojske europskih “križara” koju su sačinjavali francuski, burgundijski, porajnski, bavarski, saksonski, ugarski, španjolski, češki, poljski vitezovi te hospitalci s Rodosa i mletačko brodovlje. Vojska “križara” je doživjela težak poraz. v. Wertheim Tuchman (1956:264) i Pirenne (2005:333).

skupina i četa prečesto bilo prepušteno slučaju. Vrlo često ni oni koji su trebali biti jamci reda nisu bili skloni disciplini ili se nisu mogli ponašati poput vojnoga zapovjednika. Svjedoči o tome situacija s francuskim kraljem Karlom VI. (1380.–1422.) koji uslijed ludila na maršu s vitezovima kroz Bretanju izvlači mač te u napadu paranoje od izdaje napada vlastitu vojsku koja je do tada mirno marširala (ibid., str. 200). Iako kralja donekle opravdava njegovo ludilo, primjer ipak svjedoči o određenoj dozi nemara prema učvršćivanju vojnoga ponašanja. Naime Karlovi se značajni problemi sa zdravljem nisu pojavili iznenada, već je liječnička dijagnoza i prije pohoda utvrdila Karlovu nesposobnost za odlazak u vojni pohod (ibid., str. 199). Očito smo suočeni s činjenicom nemogućnosti zamjenjivanja kralja sposobnijim zapovjednikom. U Engleskoj početkom xv. stoljeća kralj Henrik V. (1413.–1422.) povlači određene poteze kojima pokušava dovesti u red ponašanje svoje vojske i upravljanje njome, a njegovi su potezi dio napora koji predstavljaju prijelaz prema drugačijemu odnosu u upravljanju vojskom i pitanjima vojne discipline (Curry, 1988:19).

Vrlo je često teško razlikovati život vojnika od života nevojničkoga stanovništva, tj. oblici su se ponašanja iz svakodnevnoga nevojničkoga života zadržavali i onda kada je pojedina osoba postala vojnik što je također usko povezano s oblicima nediscipline među vojnicima. U srednjovjekovlju je vojsku ponekad teško razlikovati od populacije u cjelini. Oblikovanje je takva ponašanja zasigurno dijelom rezultat toga što je nevojničko stanovništvo moralo iznijeti na svojim leđima velik dio logističkih potreba vojske. Tako su primjerice autori korištene literature uočili kako je smještaj bio velik problem srednjovjekovnih vojski jer često nije bio osiguravan u mjestima odvojenim od nevojničkoga stanovništva – naime nije bilo vojarni, već se vojnici smještaju među ostalo stanovništvo.¹¹ Sačuvan je niz svjedočanstava o samostalnome plaćanju smještaja vojnika i o sukobima među vojnicima zbog smještaja (Ditchman, “The Employment of Foreign Mercenary Troops in the French Royal Army, 1415 – 1470”, <http://www.deremilitari.org/resource->

¹¹ Smatram da je vrijedno čitatelja uputiti na značajan citat iz Foucaultove knjige Nadzor i kazna o procesu discipliniranja vojnika koji pokazuje kako je proces kasarniranja znatnije započeo nakon razdoblja srednjega vijeka te koja je njegova svrha: “Vojarne: vojska, ta skitalačka masa, mora se negdje ustaliti; treba spriječiti pljačku i nasilje, umiriti stanovništvo koje teško podnosi čete u pokretu, izbjeći sukobe s građanskim vlastima, zaustaviti dezertiranje, nadzirati troškove. Uredbom iz 1719. propisuje se izgradnja nekoliko stotina vojarni...” (Foucault, 1994:143).

es/ARTICLES/ditcham1.htm). Najveći je broj takvih primjera u Francuskoj pa je tako sačuvano svjedočanstvo o svađi iz xv. stoljeća među grupicom vojnika koji su dijelili isti smještaj te troškove njegova plaćanja. Jedan je od njih optužen za pokušaj prijevare jer je pokušao od ostalih izvući više novca za plaćanje. Slučaj je prijavljen zapovjedniku čete, koji je optuženoga stavio u pritvor, no optuženi je pokušao pobjeći, pa je ubijen (ibid.). Taj je slučaj čak i svojevrsan izuzetak jer je ipak prijavljen zapovjedniku, stoga je on taj koji treba sankcionirati prijestupnika. Češće vojnici sami kroje pravdu. Tako je npr. život završio vojnik iz čete Joachima Roalta koji je posudio novac od svoga ratnoga druga Španjolca Pedra de Salamance koji je po profesiji bio strijelac. Vojnik je novac odbio vratiti i Pedro ga je nakon svađe ubio (ibid.).

Osim što je do nerazlikovanja nevojničkoga od vojničkoga života došlo uslijed miješanja s nemilitariziranim stanovništvom, drugi je bitan element bio taj što su sami vojni pohodi bili slabo opremljeni i pripremljeni. Vojnu je ekspediciju činilo često više civilnih članova nego samih vojnika.¹² Iz križarskih ratova potječe zanimljiv primjer opisa karavane Eleanore Akvitanske (1122.–1204.), žene francuskoga kralja Luja VII. (1120.–1180.) i engleskoga kralja Henrika II. (1133.–1189.). Naime ona je osobno sudjelovala u drugome križarskome ratu (1145.–1149.) s tadašnjim suprugom Lujom VII., a suvremenici su je kritizirali zbog izgleda karavane koja je uključivala velik broj njenih prijateljica i njihovih sluškinja, što je za vojnu snagu bilo poražavajuće. Kroničari križarskih ratova donose i podatke o optužbama na račun žena u kojima se tvrdi da su one krive za ratni neuspjeh (<http://www.womeninworldhistory.com/heroine2.html>). Sačuvane su također i odluke o njihovu odstranjivanju iz budućih vojnih ekspedicija, no vidljivo je da su unatoč tome pratiteljice kampa češće bile prisutne među vojnicima. Tako je npr. Luj IX. Sveti (1214.–1270.) godine 1269. uoči polaska u križarski rat naredio da se unište sve javne kuće u Francuskoj, no naredbu nije bilo moguće provesti u djelo, pa su putujući bordeli pratili križarsku vojsku sve do Palestine (Henriques, 1968:36). Ilustrativan je i opis povorke vitezova vojvode od Anjoua Luja I. (1339.–1384.) u borbi za krunu Napuljskoga Kraljevstva. Navodi se da je povorka bila “praćena tolikim ljudstvom i kolima da to izgledaše kao Kserksova vojska“, a o količini rastrošnosti sudionika pohoda svjedoči podatak da je vojvoda Luj I. ubrzo nakon pohoda “Kserksove vojske” morao

¹² Pojmom civilni označavam svakoga čovjeka koji nije vojnik.

prodati svoje zlatno i srebrno posuđe kako bi se mogao prehraniti (Wertheim Tuchman, 1956.:78).

Iz navedenoga je vidljivo da srednjovjekovni vojnici nisu bili samo ratnici, već su njihove potrebe sezale dalje od ubijanja i pljačkanja neprijateljeva teritorija. Kombinacija nediscipline, neodvajanja vojničkoga smještaja od smještaja nevojničkoga stanovništva i vojnih ekspedicija proširenih nevojničkim članovima omogućila je srednjovjekovnom vojniku razvijanje i prakticiranje različitih oblika zabave. Kako je već iz prethodnih citata vidljivo, redovite su sastavnice srednjovjekovnih vojnih ekspedicija bile i žene koje su u vojnoj ekspediciji imale više uloga. Jedna je od njih, na koju ćemo se osvrnuti u daljnjemu izlaganju, povezana s prostitucijom. Misli se na pružanje seksualnih usluga vojnicima, iz čega će biti vidljivo kako je seks bio jedan od temeljnih oblika zabave srednjovjekovnoga vojnika.

54

KRISTIAN BENIĆ
Homo ludens
bojnog polja

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

Problem vojničke seksualnosti – seksualnost obuzdavana teorijom

Opći se stav srednjovjekovnoga društva prema prostituciji ne razlikuje mnogo od suvremenoga stava prema njoj u većini europskih zemalja. Prostitucija nije društveno najpoželjnija pojava i izložena je jakoj kritici feministički usmjerenih autorica i autora, međutim ipak je tolerirana i smještena u određene zakonske okvire, a i uklopljena u ekonomski sustav niza država kao regularan oblik privređivanja unatoč spornoj moralnoj vrijednosti.¹³ Srednjovjekovni teoretičari seksualnosti ponajviše slijede nauk Aurelija Augustina (354.–430.), koji tvrdi da je prostitucija nužno zlo u društvu jer je bolje tolerirati nju nego grijeh kao što je ljubavna avantura s udanom ženom ili pak homoseksualnost koji zauzimaju više mjesto na ljestvici grijeha (Primorac/ur./, 2003:227-228). U skladu s Aurelijevom idejom kretala se i misao Tome Akvinskoga (1225.–1274.), koji, razmatrajući teorije o društvenome i političkome ustroju, tvrdi: “prostitucija je u gradovima kao zahodska jama u palači: ukloni jamu i palača će postati nečisto i smradno mjesto.” (prema Henriques, 1968:38).¹⁴ Na temelju navedenih citata teoloških autoriteta srednjega vijeka povjesničarka Anne Curry uočava da je unatoč osuđivanju autoriteta prostitucija često bila tolerirana i čak legalizirana

¹³ Za analizu značenja, moralne vrijednosti i potrebe prostitucije u društvu usp. članke Alison M. Jaggara “Prostitucija” i Igora Primorca “Je li prostitucija nemoralna?” (Primorac/ur./ 2003).

¹⁴ Tomina se tvrdnja nalazi u djelu *De reginum principum*.

(Curry, 1988:17). U francuskim se gradovima krajem xiv. stoljeća javljaju legalizirane javne kuće, a kazne su prostitutkama postale vrlo rijetke, iako je zanimanje prostitutke nametalo obvezu određenih oblika ponašanja kao što je npr. nošenje određene boje odjeće (Henriques, 1968:37). Iako je situacija u Engleskoj u odnosu na Francusku bila nešto kruća, ni tamo nema slučajeva strogog zabranjivanja prostitucije prije sredine xv. stoljeća (Curry, 1988:19). Ni dvorski život nije bilo lišen prisustva prostitutki te je na jednome od posljedica napuljske kraljice Ivane Napuljske (1343.-1382.) organiziran bordel s jasno definiranim statutom kojim se reguliralo ponašanje prostitutki i odnos društva prema njima (Henriques, 1968:39-40).

Odnos je vojske prema prostituciji bio rastrgan između teorije koju su propisivali ponajviše crkveni dostojanstvenici i svakodnevnih potreba vojnoga života te je vrlo sličan odnosu koji je vladao prema prostituciji u svakodnevnome nevojničkome životu. Taj će se odnos većim dijelom razmatrati kroz nastojanja engleskoga kralja Henrika v. oko prostitucije. Naime Henrik v. prije je izuzetak nego pravilo u odnosu prema prostituciji (Curry, 1988:18). U razdoblju između 1415. i 1430., za vrijeme engleske okupacije Normandije, taj je kralj izdao niz odredbi kojima je ograničavao kontakt vojnika s prostitutkama. Iz takva je stava engleskog kralja vidljivo da je dotadašnja vojnička praksa bila drugačija: vojnici su smjeli imati stalne prilježnice, posjećivati prostitutke, iskorištavati djevojke okupiranoga područja itd. (ibid.:22). Zanimljiv je događaj iz 1380. vezan uz engleske vojnike. Sir John Arundel, u službi engleskoga kralja Richarda II. (1367.-1400.), bio je zadužen za obranu južnih engleskih obala od francuskih provala. Njegove su čete bile situirane u Southamptonu gdje im je bilo dopušteno prilično slobodno ponašanje. Oklopnike je i strijelce smjestio u samostan, dopuštajući im da po volji siluju redovnice i udovice smještene u samostanu. Kako je Arundel pripremao isplovljavanje s vojskom ka Francuskoj, vojnicima je dopušteno da žene iz samostana uzmu sa sobom na brod gdje su sigurno bile upotrebljavane i za pružanje seksualnih usluga, dok su poslije, kada je ekspedicija bila zahvaćena nevremenom, jednostavno bačene u more (Wertheim Tuchman, 1956:23). Iz godine 1396. potječe izvješće o ponašanju francuskih križara prije bitke kod Nikopolja. Preživjeli sudionici svjedoče redovnicima u Francuskoj o razvratnim zabavama vitezova koji čitave dane provode s posrnulim ženama u besramnim užicima. Izvješća o bici kod Nikopolja, koja je za istraživanje zabave vojnika zaista inspirativan događaj, prednjače u svojim opisima kon-

takata vitezova sa ženama te u optužbama o nemoralnu ponašanju pri čemu se misli posebice na pretjerano prakticiranje seksualnih užitaka (Wertheim Tuchman, 1956:260-270).

56

KRISTIAN BENIĆ
Homo ludens
bojnog polja

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

Unatoč raširenu postojanju prostitutki kao pratnje vojske te uživanju srednjovjekovnih vojnika u seksu na vojnim zadacima i vojnim pohodima, misli su srednjovjekovnih misaonih autoriteta često nudile razloge protiv takva postupanja. Naime, seksualna je aktivnost bila prvenstveno osuđivana. U duhu teorijskih postavki koje u seksualnoj aktivnosti vojnika vide loše posljedice za vojsku i ratovanje donesene su i odredbe Henrika v. kojima se seksualne aktivnosti vojnika ograničavaju. U vojnim postrojbama u razdoblju nakon xvi. stoljeća jedan je od razloga zabrane seksualnih kontakata često rad na prevenciji spolnih bolesti koje bi se kontaktom s neznancima lako proširile i oslabile vojnu moć. Iza srednjovjekovnih se zabrana seksualne aktivnosti vojnika kriju drugačiji razlozi. Naime spolne bolesti postaju ozbiljan problem vojski tek u xvi. st., a na području se zapadne Europe javljaju prvi put u engleskoj vojsci 1475. godine (Curry, 1988:22). Razlog je prave prekretnice bila pojava sifilisa krajem xv. stoljeća koja je izazvala niz diskusija o njegovu porijeklu, a čak je bilo uvriježeno smatrati sifilis francuskom bolešću (*morbus gallicus*) jer su francuski vojnici prvi pokazivali simptome bolesti (Lewinsohn, 1967:162-165). U xv. stoljeću bilo je razmišljanja da se kuga širi spolnim putem, no takve teorije o prijenosu kuge nisu prevladale, stoga to nije bio razlog sputavanja seksualnoga života vojnika (Curry, 1988:22).

Prije svega srednjovjekovni su misaoni autoriteti razradili vrlo negativan stav prema ženama kao sudionicama rata. Albert Veliki (1193.-1280.), učitelj Tome Akvinskoga, smatrao je kako je postojanje žene ratnice protivno ženskoj prirodi, koja je nužno plašljiva, a smatrao je i da se žene moraju držati dalje od političkoga života (Blythe, "Women in military: scholastic arguments and medieval images of female warriors", <http://www.deremilitari.org/resources/ARTICLES/ditcham1.htm>). No Albert nije ostavio ženski spol bez posla. Žene bi se, prema Albertu, morale posvetiti osiguravanju prehrane i ostalim potrebama nužnima za život (*ibid.*). Kako se iz niza primjera navedenih u radu može vidjeti, čini se da se pod "potrebama nužnima za život" podrazumijevalo i pružanje seksualnih usluga muškarcima na vojnim pohodima, unatoč osuđivanju seksa vojnika kao nepodobnog.

Naime, u intelektualnim se krugovima, osim uobičajena shvaćanja da je

žena izrazito nepodobna za vojničko zanimanje, smatralo i da izrazito loše djeluje na vojnike ratničke vještine. U djelu Nicholasa Uptona (1395.-1457.) De studio Militari iz 1446. sačuvane su odredbe Henrika V. kojima se sankcioniralo ponašanje vojnika. Iz njegovih je primjera vidljiva suština negativnog stava prema seksualnom životu vojnika. Stav je Uptona ilustriran dvama primjerima. Primjerom odredbe rimske vojske prije osvajanja Numidije, kojom se odstranjuje 2000 prostitutki iz prostora vojnoga kampa, ilustrirano je kako seksualna aktivnost slabi fizičku snagu. Naime, Rimljani su po Valeriju Maksimu (I. st.), od kojega Upton preuzima taj primjer, tek tada pobijedili Numidane (Curry, 1988:23). Problem je do tada bio što je seksualna aktivnost vojnike činila sličnim ženama, tj. plašljivima i nesposobnima za borbu. Ideju da seks slabi tijelo opravdavali su srednjovjekovni misaoni autoriteti (ibid.). Tako Albert Veliki objašnjava dulji život žena mišljenjem da spolni čin iziskuje više napora od muškarca nego od žene, stoga one zbog manjega napora tijekom života žive duže (ibid.). Drugi Uptonov primjer ilustrira činjenicu da seksualna aktivnost usmjeruje um tamo gdje ne treba. Iz Froncijeva (40.-130.) djela "Strategemata" preuzima primjer Aleksandra Velikoga koji je dokazao svoju veliku duševnu snagu pred ženom. Naime, pred Aleksandrom se našla prelijepa djeвица koju je oduzeo poraženome u sukobu. Da bi izbjegao napast u koju ga je dovodila njena ljepota, Aleksandar je ženu vratio zaručniku (ibid.). Aleksandar je bio priznat kao vojni autoritet, pa je takav primjer trebao pokazivati kako muškarca, ako nije dovoljno duševno jak, žena može odvesti na krivi put. Iza primjera se krije ideja da je žena iracionalno biće koje u seksualnome činu i muškarca čini iracionalnim, što je misao koju zastupa i misaoni autoritet srednjega vijeka Toma Akvinski.¹⁵ No stvarni se utjecaj seksa na ratnika sastojao u nečemu drugome. Tako je primjerice u trenucima seksualnoga čina vojnici mogao

57

KRISTIAN BENIĆ
Homo ludens
bojnog polja

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

¹⁵ "Among perfect animals the active power of generation belongs to the male sex, and the passive power to the female. And as among animals there is a vital operation nobler than generation, to which their life is principally directed; therefore the male sex is not found in continual union with the female in perfect animals, but only at the time of coition; so that we may consider that by this means the male and female are one, as in plants they are always united; although in some cases one of them preponderates, and in some the other. But man is yet further ordered to a still nobler vital action, and that is intellectual operation. Therefore there was greater reason for the distinction of these two forces in man; so that the female should be produced separately from the male; although they are carnally united for generation. Therefore directly after the formation of woman, it was said: 'And they shall be two in one flesh' (Gn. 2:24)."(navedeno prema: http://www.womenpriests.org/theology/aqui_gen.asp; istaknuo K.B.)

postati podložan željama žene.¹⁶ Postoje svjedočanstva o razmišljanju kako taj utjecaj može biti uporabljen za činjenje dobra. Na takav način o tome piše srednjovjekovni priručnik svećenicima koji im savjetuje da upute žene u njihove moći kako bi ih iskoristile za dobre svrhe, kao npr. nagovaranje škrta muža poslije seksualnoga čina na pomaganje siromašnima (Curry, 1988:23). S druge su strane žene mogle biti i izvor sukoba među vojnicima iste čete jer su se javljale ljubomora i prijekove. Odredbe Henrika v. idu upravo u smjeru odstranjivanja izvora sukoba među vojnicima. Tako se u nekim odredbama tvrdi kako su prostitutke zajedničko vlasništvo te se zabranjuje posjedovanje privatnih prostitutki. Odredbe iz 1421. engleskim vojnicima ne zabranjuju posjete javnim kućama, već posjedovanje privatnih prostitutki (ibid.:21). U Francuskoj se takva politika pojavila 1473. u odredbama burgundskoga kneza Karla (1433.–1477.) kojima su posjeti bordelima dopušteni, ali se nije smjelo imati prostitutku za privatnu uporabu (ibid.:25). Također, u slučaju okupacije nekog teritorija prijetila je opasnost od neprijateljske špijunaže, a prostitutke su tada mogle biti vrlo opasne. Naime iako su vojske, kako je već napomenuto, u samim svojim povorkama našle mjesta za prostitutke, ipak je većina posla padala na lokalne djevojke kojima je prostitucija u vrijeme siromaštva bila jedini izvor prihoda. Opasnost je za vojnike očita – lokalno stanovništvo rijetko podržava postrojbe koje dolaze kao neprijatelji, stoga je stanovništvo pomoću prostitutki moglo doći do informacija koje bi im pomogle u otporu. Henrik v. bio je svjestan slabosti svojih vojnika u krevetu pred ženama, koje su ih lako mogle zavesti. Iz miješanja su vojnika s lokalnim ženama mogli proizaći i mnogi drugi problemi, kao što je svađa s lokalnim stanovništvom, pa su odredbe koje su sputavale seks vojnika ponekad išle prema prevenciji takvih problema. Tako se primjerice neka francuska djevojka 1425. žali engleskome zapovjedniku na jednoga od njegovih ljudi koji ju je seksualno iskorištavao. Zapovjednik to odlučuje sankcionirati, ali vojnik pruža otpor te na kraju biva ubijen (Curry, 1988:26).

U daljnjemu se dijelu rada donosi niz primjera koji pokazuju prvenst-

16 Korisno je uputiti na određenost srednjovjekovnoga mentaliteta autoritetom Biblije. Naime, iz Biblije potječe priča o Samsonu kojega je izmanipulirala te tako osudila na smrt njegova ljubavnica Dalila. Utjecaj je biblijskoga stava na srednjovjekovnoga čovjeka jasno vidljiv iz činjenice da Geoffrey Chaucer u djelu *Canterburyjske priče* koristi biblijsku verziju priče s jednakom tendencijom pokazivanja kako je žena ta koja lako manipulira muškarcem: “Dvadeset zima prode, ko prije, /Izraelom on neprestano vlada / Al brzo suze morat će da lije /Jer žene ga navedoše da strada! /Dalili svojoj suložnici, oda /Da mu u kosi sva se snaga skriva, /A dušmanima te ga podlo proda. /Jednom dok on na grudima joj sniva...” (Chaucer, 2004: 429).

veno koliko je prostitucija bila raširena u srednjovjekovnim vojskama, a i odredbe kojima se to pitanje pokušalo regulirati. Uostalom i na razini srednjovjekovnih teorija o odnosu seksa i vojnika dolazi do razrješenja problema prostitucije na način kako je on razriješen u svakodnevnom životu. Naime, iako intelektualci s prostora zapadne Europe, određeni prvenstveno zajednicom predavača na sveučilištima, predlažu čak potpunu izolaciju vojnika od žena jer ih one čine slabima, na kraju ipak uviđaju da iz njihove perspektive seks vojnika s prostitutkama nosi manje problema nego njegova zabrana. Uostalom upravo predlagač ideje udaljavanja vojnika od žena tvrdi kako žene treba tolerirati zbog izbjegavanja homoseksualnosti među vojnicima (Blythe, "Women in military: scholastic arguments and medieval images of female warriors", <http://www.deremilitari.org/resources/ARTICLES/ditcham1.htm>).

59

KRISTIAN BENIĆ
Homo ludens
bojnog polja

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

Problem vojničke seksualnosti – vodio ljubav, a ne rat!?

Kako je vidljivo iz prethodnoga teksta, razdoblje je križarskih pohoda bilo plodno doba za velike ekspedicije koje su pratile vojsku, a u kojima su se nalazile i žene koje su služile križarima za okrepu i zabavu. Zakon cara Fridrika Barbarosse (1155.–1190.) *Lex Pacis Castrensis* iz 1158., jedan je od prvih zakona koji je pokušao regulirati pitanje prisustva prostitutki u vojnim ekspedicijama, a time i seksualnih odnosa vojnika, no unatoč tome što su prostitutkama bili odrezani nosovi, zakon nije polučio veći uspjeh (Henriques, 1968:34). Za razdoblje je križarskih ratova češća i realnija situacija bila ona o kojoj svjedoči zapis iz knjigovodstva templarskoga reda kako je u godinu dana trebalo uzdržavati trinaest tisuća prostitutki (Lewinsohn, 1967:142). Iako u srednjovjekovno navođenje brojeva uvijek možemo s pravom sumnjati, sigurno je da je potreba za oblicima zabave koji uključuju seks među vojnicima postojala te da je ona u određenoj mjeri bila i zadovoljena. Ipak, prema razdoblju je XVI. stoljeća sve veći broj zapovijedi i zakona kojima se nastoji regulirati pitanje vojničkoga seksa oštrim kaznama prema prostitutkama, ali i prema vojnicima koji bi koristili njihove usluge. Jedan je od takvih primjera Henrik v.¹⁷

Osnovni je dokaz uobičajenosti kontakta vojnika s prostitutkama legalno

¹⁷ Osnovni je razlog izabiranja Henrika v. za primjer znatnijega posvećivanja pitanju prostitucije i seksualnoga života vojnika dostupnost literature koja se tim primjerom bavi.

postojanje javnih kuća u kojima su vojnici bili redoviti posjetitelji. Henrik v., za vrijeme jedne od epizoda Stogodišnjega rata (1337.–1453.) u Francuskoj, ne bi imao potrebu usklađivati seksualni život vojnika kada taj život ne bi imao drugačije karakteristike od onih koje je zamislio i svojim odredbama provodio u djelo engleski kralj. Važan izvor o susretima vojnika i prostitutki jesu sudski zapisnici koji najčešće govore o ubojstvima prostitutki koja su počinili vojnici ili o ubojstvima među samim vojnicima zbog prostitutki (Curry, 1988:29-31).

Francuska je poznavala dobro organiziranu mrežu javnih kuća. U Parizu je postojala crvena četvrt koja je bila pod javnom kontrolom, a u kojoj su prostitutke kao znak prepoznavanja morale nositi zavezan čvor na ramenu (Henriques, 1968:36). Engleski kralj Henrik v. situaciju među svojim vojnicima nije prepuštao slučaju te je 1420. i sljedećih godina, nakon osvajanja Normandije, donio odredbe koje su ograničavale posjete javnim kućama za vrijeme vojnih operacija, a zabranjeno je i posjedovanje privatnih prostitutki. Za samo pokretanje invazije iz Engleske ne postoje podaci o tome jesu li već tamo osiguravane prostitutke koje moraju pružati usluge vojnicima. Ipak, takva praksa Englezima nije bila strana, dok je među Francuzima bila uobičajena pojava gdje su čak zapovjednici bili ti koji su osiguravali prostitutke kao pratnju vojnicima (Curry, 1988:21).

Englezi su u takvu okružju Francuske bili izloženiji raznim avanturama s prostitutkama. Tako je sačuvan podatak o događaju iz Dieppa u Normandiji kada engleskoga vojnika ubijaju dvojica lokalnih ribara Francuza. Naime, ribar je Laureuchon Clemence, unatoč tome što je bio oženjen i što je imao četvero djece, otišao u posjet u neki oblik lokalnoga hostela gdje je ustvari bila smještena lokalna javna kuća. Tamo se napio u društvu triju prostitutki, no zabavu je prekinuo engleski vojnik William Qout za kojega se navodi da je bio česta mušterija bordela. Francuzu je zaprijetio da će ga odvesti u zatvor jer se nalazi u bordelu iako je oženjen i ima djecu. Iako je Francuz alkoholom pokušao podmititi Qouta došlo je do svađe u kojoj je engleski vojnik izvukao deblji kraj i ubijen je (ibid.:33). Dakle riječ je o slučaju u kojemu je prostitutka izvor nesuglasica između vojnika i lokalnoga stanovnika. Iz navedenoga primjera uočavamo još jedan oblik vojničke zabave srednjega vijeka – posjet taverni u kojoj se konzumiraju velike količine alkohola, no o tome će biti nešto više riječi kasnije. Zasad samo treba uočiti vezu između alkohola, taverne i prostitucije.

Osim taverne mjesto su okupljanja srednjovjekovnih prostitutki i doticaja engleskih vojnika sa seksualnim užiticima bile i praonice rublja. Tako iz Abbevillea 1452. potječe savjet da mlade djevojke ne budu pralje jer njihovo prisustvo vodi do prostitucije (ibid.). Okupljanje prostitutki oko praonica rublja nije bila nova pojava Francuzima i Englezima jer već iz trećega križarskoga rata (1189.–1192.) potječe sličan primjer. Blud sa ženama, prisutan na pohodu, smatran je grijehom pa u skladu s time i osnovnim uzrokom poraza križarske vojske. Tada je određeno da uz čete vojnika ostanu samo žene starije od pedeset godina koje su služile za pranje rublja i kuhanje hrane (ibid.).

Kako se moglo uočiti iz prethodnih primjera, važno je mjesto srednjovjekovnoga grada i sela bila taverna, a njena je uloga u stvaranju kontakta između vojnika i prostitutke bila možda najvažnija od svih mjesta u gradu. Srednjovjekovne su taverne bile mjesta s nekoliko prostorija i podrumom. Česta je situacija bila u kojoj je jedina namirnica koja se nudi za prodaju – vino!¹⁸ Za vrijeme engleske okupacije dijelova Francuske u prvoj polovici xv. stoljeća engleski su vojnici, koji su se nalazili izvan službe, preuzimali kontrolu nad tavernama te u njima držali žene koje su im pružale seksualne usluge. Ne postoji zapis koji izravno upućuje na takvu situaciju, ali zapisi o incidentima u tavernama neizravno upućuju na pravo stanje.¹⁹ Primjerice engleski vojnik upada u tavernu tražeći svoju regularnu prostitutku te je nalazi u društvu vlasnika taverne i njegove žene. Dolazi do svađe između prisutnih te vojnik ubija suprugu vlasnika taverne za koju se može pretpostaviti da je bila voditeljica bordela (Curry, 1988:24).

No osim takvih slučajeva organizirane prostitucije i aktivna sudjelovanja vojnika u njoj postojao je niz prostitutki koje su djelovale individualno, pritisnute siromaštvom ili čak pod pritiskom roditelja da se prodaju za male novce (ibid.:34). Takve su individue često završavale u trajnom posjedu engleskih vojnika jer, kako pokazuje prethodni primjer, ako je iza prostitutke stajala organizirana kuća, ona je ipak bila nešto zaštićenija pa su zato vojnici posezali za silom i sukobljavali se s vlasnicima organiziranih javnih kuća. No unatoč odredbama engleske vojske, tj. Henrika v. iz 1421., koje su zabranjivale takvo ponašanje, žene u trajnom posjedu engleskih vojnika nalazimo relativno često, stoga se čini da je taj običaj bio previše ukorijenjen, a da bi

¹⁸ V. Matterer (2004) "Inns and Taverns", <http://www.godecookery.com/mtales/mtales13.htm>.

¹⁹ Nepostojanje zapisa može biti rezultat odredbi koje Henrik v. izdaje od 1420. godine jer seks vojnika s prostitutkama za toga kralja više nije bio najpoželjnija situacija.

ga se vojnici tek tako riješili (ibid.:36). Uostalom, poslije smrti Henrika v. taj se običaj nastavio. Sačuvan je podatak o engleskome vojniku Williamu Rozu čija je prilježnica bila Francuskinja imena Cordine, za koju se kaže da je pružala usluge i drugima pa je to bio izvor nesuglasica (ibid.:35). Poznato je i da su takve žene često pljačkale engleske vojnike uzimajući im dragocjenosti (ibid.:37). Međutim, ponekad su se razvijale i prave ljubavne veze između vojnika i žena koje su prvotno u vezu s vojnikom ušle kao prostitutke. Primjerice engleski vojnik Richard Tolemain u oporuci ostavlja svu imovinu Perrete Damenches, Francuskinji s kojom je imao i izvanbračnoga sina (ibid.:36). Vojnici su često bili skloni bigamiji – engleski su vojnici često jednu ženu ostavili doma, a još bi se jednom oženili u Francuskoj. Iz godine 1424. sačuvana su izvješća o kaznama takvim Englezima koje se osuđivalo na samicu, kruh i vodu te na povratak njihovoj prvoj ženi (ibid.:37).

Kako je Henrik v. ipak izuzetak srednjega vijeka u nastojanju da regulira seksualni život vojnika, vrijedno je pokazati koje su sankcije bile za kršenje odredbi. Odredbe su poticale vojnike na izdaju njihovih drugova u slučaju otkrića da oni imaju prilježnicu. Zauzvrat su dobivali novac. Prostitutke su bile kažnjavane sakaćenjem što je za područje Normandije bila uobičajena praksa, dok su u ostatku Europe bili blaži prema prostitutkama (ibid.:30). Bilo je prakticirano i lomljenje ruke; upravo je takav tip kažnjavanja propisan Henrikovim propisima. Kažnjavanje muškaraca nije bilo tako okrutno i nije podrazumijevalo fizičko kažnjavanje, već je prvenstveno bila riječ o novčanim kaznama (ibid.). Uostalom za engleske vojne zapovjednike ne bi imalo smisla sakatiti svoje ljude dok traje osjetljiva vojna kampanja u Francuskoj. Promjene su se dogodile kada bi se vojska utaborila – tada se muškarce drugačije tretiralo. U Normandiji se poslije engleske okupacije vojnike zbog držanja prilježnica kažnjavalo na mjesec dana zatvora i oduzima im se dio plaće (ibid.:28). Tada je glavna težnja bila uređenje odnosa s lokalnim stanovništvom, stoga nije bilo prikladno da vojnici izrabljuju njihove žene na svakome koraku.

Problem alkoholizma i kockanja – kako izbjeći dosadu i postati hrabar?

Uz vođenje seksualnoga života na vojnome pohodu srednjovjekovni je vo-

jnik prakticao i niz drugih oblika zabave. U ovome ću dijelu rada u kraćim crtama navesti nekoliko primjera.

Zahvaljujući poznavanju srednjovjekovnih oblika ratovanja i života možemo pretpostaviti da je velik problem srednjovjekovnoga vojnika bila dosada. Ona je bila neizbježna u vojskama bez stalnog zadatka na bojištu ili pak u mjestu smještaja. Jedan su način izlaženja na kraj s dosadom bile prostitutke. Ipak, rijetki su slučajevi da incidenti s prostitutkama nisu vezani uz alkohol, od čijih vrsta među konzumiranima prednjači vino. Tavernerne nisu bile mjesta na kojima se samo posluživao alkohol, već i mjesta na kojima su vojnici za vrijeme mirovanja, tj. nalaženja mjesta za spavanje, na vojnome pohodu redovito provodili vrijeme (Ditchman, "The Employment of Foreign Mercenary Troops in the French Royal Army, 1415 – 1470.", <http://www.deremilitari.org/resources/ARTICLES/ditcham1.htm>). Već je spomenuto da Englezi nakon okupiranja Normandije za vlasnike taverni postavljaju svoje ljude. Taverna je za srednjovjekovnoga vojnika bila vitalni objekt, a Englezima je bilo draže ako bi pili na posjedu svojega čovjeka nego neprijateljskog Francuza. Da su Francuzi ostali vlasnici, ionako velika opasnost od incidenata postala bi još veća. Već je spomenuti incident Williama Qouta i lokalnoga Francuza, kako vidimo, uvelike potaknut alkoholom. Francuz se s prostitutkama opija, dolazi pijani Qoute, Francuz ga podmićuje alkoholom, a na kraju se pijano društvo poubija. U Stogodišnjemu se ratu zbio i incident četvorice škotskih plaćenika. Njih su četvorica u jednoj taverni u Bayonu u Francuskoj kartali u parovima. Kazna je poraženima bilo plaćanje nove ture vina. Tijekom večeri društvo je postajalo sve pijanije, a do zapleta dolazi kada se u njihovu igru upetlja vlasnik taverne nakon čega izbija tučnjava (ibid.). Taj primjer odlično pokazuje kako izgleda zabavljanje vojnika: žene, alkohol i kartanje.

U razdoblju xvi. st. kartanje prodire s istoka u Europu, a prvi se slučajevi javljaju u Španjolskoj 1371. godine.²⁰ Još je prije pojave karata među vojnicima bilo udomaćeno kockanje. Pjesnik Eustache Deschamps (1346.–1406.) opisivao je bančenje vitezova u xvi. stoljeću i tako ostavio zanimljiv opis jedne večernje zabave vitezova u Parizu. Sudionici bančenja su francuski velikaši, lombardijski vitezovi i njihove štitonoše. Nakon večere u rezidenciji društvo

20 v. članak "The Introduction of Playing-Cards to Europe", <http://jducoeur.org/game-hist/seaan-car-dhist.html>.

se preselilo u krčmu gdje je pilo i kockalo cijelu noć, a o igranim je igrama na sreću Deschamps napisao cijeli osvrt (Wertheim Tuchman, 1956.:137). Posebice mu je bilo zanimljivo kako velikaši odlaze u sredinu nižega staleža kako bi se odali porocima (ibid.). Osim taverni, u koje su vojnici odlazili u potrazi za alkoholom i kockom, postojali su i specijalizirani kockari koji su pratili vojsku na pohodima i pružali vojnicima kockarske usluge. Iz xv. stoljeća sačuvan je primjer čovjeka imena Rodrigon koji prati francusku vojsku radi pružanja različitih usluga. Osim kockarskih usluga vojnicima je davao i novčane olakšice u vidu odgode plaćanja jer su očito vojnici znali padati u kockarske dugove. Na kraju ga je pod optužbom za prijevaru ubio jedan vojnik iz čete koju je pratio (Ditchman, "The Employment of Foreign Mercenary Troops in the French Royal Army, 1415 - 1470.", <http://www.deremilitari.org/resources/ARTICLES/ditcham1.htm>).

O raširenosti određenih oblika zabave među vojnicima svjedoče zabrane njihova prakticiranja s opravdanjem da se njima smanjuje vojnička sposobnost. Tako iz Engleske xiv. stoljeća potječu primjeri kako vladari usmjeravaju vojsku na jedan oblik zabave, za koji misle da će više poslužiti za vojno osposobljavanje vojnika. Engleskome je seoskome stanovništvu bilo propisano vježbanje gađanja određene mete dugim lukom koje je trebalo zamijeniti vrstu hokeja na travi, utrkivanje i borbe pijetlova (Travelyan, 1956:246). Slične se odredbe u drugoj polovici xiv. stoljeća javljaju i u Francuskoj. Zabranjeno je igranje hokeja na travi koji je bio uzrokom mnogih slomljenih kostiju, što je tada bila opasna ozljeda koja je mogla rezultirati i smrću zbog loše medicine. Tom su prilikom zabranjeni i kockanje i kartanje s mišlju da će se vojnici usredotočiti na treniranje važnijih vještina (Wertheim Tuchman, 1956:227).

Konzumiranje alkohola nije bilo rašireno isključivo za vrijeme mirovanja vojske i u pauzama pohoda, već je bilo i sastavni dio samoga ratovanja. Sastavna je prehrambena namirnica vojske bilo vino koje je imalo visoku prehrambenu vrijednost, ali je bilo i uzrokom klasična pijanstva među vojnicima za vrijeme samih borbi. Alkohol je vojnike činio hrabriji nego što su to oni stvarno bili, pa možda u tome treba vidjeti vezu između velika (samo)hvaljenja vitezova o hrabrosti i svjedočanstava o količinama alkohola koje su vitezovi konzumirali. Za same su vojne pohode naručivane velike količine alkohola. Godine 1386. Francuzi su radili velike pripreme za invaziju na Englesku. Na popisu skupljenih namirnica nalazilo se 1000 bačvi fran-

uskoga vina te 857 bačvi vina iz Grčke, Portugala, Lepanta i Rumunjske (ibid.:108). Kada se tome još pribroji da se na samome putu povorke moglo posjećivati taverne, vidi se kolike su se velike količine vina konzumirale u samoj borbi. B. Touchman prenosi riječi Deschamps o viteškome načinu provođenja dana: "Mladost trate u jelu i piću, trošenju i pozajmljivanju. Spavaju do kasno pod bijelim plahtama, naručuju vino. Čim se probude jedu jarebice..." (ibid.:128). Jutra su prilikom skupljanja za invaziju na Englesku, kad se uzme u obzir sadržaj narudžbi, sigurno izgledala jednako. Slična se situacija ponovila i 1390. prilikom invazije francuskih vitezova na Saracene u Berberiji.²¹ Sačuvan je podatak o narudžbi dodatnih dvjesto bačvi vina za tu ekspediciju što znači da je prethodno već skupljena određena količina vina (ibid.:168). Biti pijan u Europi, gdje prevladava umjerena klima, možda se vojnicima i nije činilo kao velika tragedija, ali biti pijan u Tunisu, na stalnu suncu i visokoj temperaturi, sasvim je nešto drugo. Pohod je završio viteškim porazom, a sačuvani su podatci o mučnu umiranju vitezova od dehidracije te o obamrlosti izazvanoj jakim vinom (ibid.). Kao jedna od većih viteških pijanki dobro je opisana ona prije spomenute, ali kako vidimo sporne, bitke kod Nikopolja 1396. godine. Sami su križari pri polasku iz Diona 30. travnja 1396. opisani kao skup razvratnika koji potpuno pijani, praćeni glazbom, odlaze u rat (ibid.:265). Vino ih prati cijelim putem prema Nikopolju i tako flota od sedamdeset brodova napunjenih vinom, brašnom i sijenom stiže u Budim. Pred samo Nikopolje križari dolaze bez opsadnih naprava jer je tovarni prostor bio ispunjen, između ostaloga, mnogobrojnim bačvama punim vina (ibid.:273). Pod gradom se pilo i slavilo dugo u noć da bi naposljetku u samome sukobu doživjeli poraz. Mašti povjesničara ostaje na volju koliko će daleko otići u spekulacijama o mogućem drugačijem ishodu bitke da se pohod bolje vojno pripremio.

Ako je takva situacija bila među vitezovima koji su o sebi govorili kao o najboljima svoga vremena, ne treba čuditi neobičan izgled i ponašanje vojski nastalih kao rezultat socijalnih pobuna i borbe protiv aristokracije XIV. i XV. stoljeća. Tako u Rouenu, glavnome gradu Normandije, na pobunu zanatlije i radnike tekstilne industrije potiču vinari koji su bili nezadovoljni gradskom poreznom politikom. Pobunjenicima su dijelili besplatno vino, stoga su oni u svojoj pobuni bili još bezobzirniji prema svojim izrabljivačima (ibid.:51).

²¹ Berberijom je nazivano područje današnje Libije.

Poslužit ću se riječima Honora Boneta, benediktinskoga priora iz Salona u Provansi, koje oslikavaju suštinu ponašanja srednjovjekovnih vojski, iako se citat odnosi prvenstveno na vitezove kao jedan od oblika srednjovjekovnoga vojnika: "Zato što su vitezovi izvojevali pobjedu uz pomoć ruke Božje kod Roosebekea protiv gomile češljača i tkalaca, zaodijevaju se taštinom i misle da su premci svojim precima, kralju Arthuru, Karlu Velikom i Godefroyu Boullounskom. Od svih ratnih zakona što ih ispisaše Asirci, Židovi, Grci i svi kršćani, ovo francusko viteštvo se ne drži ni jedne desetine, pa ipak oni misle da na svijetu nema vitezova koji bi im bili ravni po junaštvu."(ibid.:125). Ovo je prvorazredni citat koji svjedoči kako je srednjovjekovlje obilovalo oblicima ponašanja koji su doživjeli drastičnu transformaciju u kasnijim vremenskim periodima.

Od razdoblja velikih seoba naroda do xvi. st. ratovanje vojnika iz područja Engleske i Francuske bilo je karakterizirano vrlo slabom diferencijacijom između vojnog i svakodnevnog života. Vojnici nisu imali standardizirane vojne uniforme, reguliran seksualni život i oblike prehrane, sankcionirano neprikladno ponašanje na vojnom pohodu, te možda najvažnije - nisu bili smješteni u strogo zatvorenim vojarnama. Ovakvo stanje stvari rezultiralo je nizom nepovoljnih posljedica za vojne pohode kao što su neplanirani sukobi s lokalnim stanovništvom, usmrćivanje vojnika od strane civilnog stanovništva, te fizički sukobi vojnika iste vojske. Naposljetku najnepovoljnija posljedica nediscipliniranog ponašanja vojnika bio je gubitak bitke ili rata. Prema razdoblju kraja xv. i xvi. stoljeća sve veći broj vojnih zapovjednika poduzima oštre mjere kojima nastoji promijeniti ponašanje vojnika. Iz tog razloga razdoblje nakon xvi. stoljeća donosi potpuno nove oblike ponašanja koji vojnika prvenstveno čine profesionalcem i discipliniranim pojedincem s vrlo jasnim i nedvosmislenim zadacima, no to je pojava koja tek treba biti detaljnije istražena.

Literatura

- BERTOŠA, MIROSLAV (1985). *Etos i etnos zavičajja*, Rijeka – Pula: skupina izdavača.
- BERTOŠA, MIROSLAV (2002). *Izazovi povijesnog zanata*, Zagreb: Antibarbarus.
- BLYTHE, JAMES M. "Women in military: scholastic arguments and medieval images of female warriors" URL: <http://www.deremilitari.org/resources/ARTICLES/ditcham1.htm> (posjećeno 13.11.2007.).
- CURRY, ANNE (1988). "Sex and soldier in Lancastrian Normandy, 1415.-1450.". *Reading Medieval Studies*, sv. 14. URL: <http://www.deremilitari.org/resources/articles/readingmedievalstudies.htm> (posjećeno 13.11.2007.).
- CHAUCER, GEOFFREY (2004). *Canterburyjske priče*, Zagreb: Globus media.
- DITCHMAN, BRIAN "The Employment of Foreign Mercenary Troops in the French Royal Army, 1415 - 1470." URL: <http://www.deremilitari.org/resources/ARTICLES/ditcham1.htm> (posjećeno 13.11.2007.). "Eleanor of Aquitaine After the Crusades"(2007) URL: <http://www.womeninworldhistory.com/EofAreturns.html> (posjećeno 13.11.2007.).
- FOUCAULT, MICHEL (1994). *Nadzor i kazna – radanje zatvora*, Zagreb: Informator.
- HENRIQUES, FERNANDO (1968). *Historija prostitucije – prostitucija u Evropi i Novom Svijetu* Zagreb: Epoha.
- HUIZINGA, JOHAN (1991). *Jesen srednjeg vijeka*, Zagreb: Naprijed.
- HUIZINGA, JOHAN (1970). *Homo ludens*, Zagreb: Matica hrvatska.
- JACOB, HEINRICH EDUARD (1957). *6 000 godina kruha*, Zagreb: Kultura.
- LEWINSON, RICHARD (Morus) (1967). *Historija seksualnosti*, Zagreb: Naprijed.
- MATTERER, JAMES L. (2004). "Inns and Taverns" URL: <http://www.godecookery.com/mtales/mtales13.htm> (posjećeno 13.11.2007.).
- PIRENNE, HENRI (2005). *Povijest Europe od seobe naroda do XVI. Stoljeća*, Split: Marjan tisak.
- PRIMORAC, IGOR (ur.) (2003). *Suvremena filozofija seksualnosti*, Zagreb: Kruzak. "St. Thomas Aquinas" URL: http://www.womenpriests.org/theology/aqui_gen.asp (posjećeno 13.11.2007.). "The Introduction of Playing-Cards to Europe" URL: <http://jducoeur.org/game-hist/seaan-cardhist.html> (posjećeno 13.11.2007.).
- TRAVELIAN, GEORGE MACAULAY (1956). *Povijest Engleske*, Zagreb: Kultura.
- VEGECIJE RENAT, PUBLIJE FLAVIJE (2002). *Sažetak vojne vještine*, Zagreb: Golden marketing.
- WERTHEIM TUCHMAN, BARBARA (1956). *Daleko zrcalo – zlosretno XIV. stoljeće*. Sv. 2., Zagreb: Kultura.

67

KRISTIAN BENIĆ
Homo ludens
bojnog polja

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEŽAK 9 | 13 BROJ

KRISTIAN BENIĆ

Homo ludens of the Battlefield

68

KRISTIAN BENIĆ
Homo ludens
bojnog polja

DISKREPANCIJA
SIJEČANJ 2008.
SVEZAK 9 | 13 BROJ

Despite the turn in historiography, initiated at the beginning of the 20th century, which shaped new forms and directions of research producing the notion “Total history”, infinite riches of human life have not been explored appropriately. One of such areas is war history, reduced too often to the study of military figures. Although it’s being dealt with relevant analyses, we can also talk about history of everyday military life, which is equally important as history of military tactics and weapons used. Fruitful field for this kind of research is the medieval period because it contains many specific qualities in the forms of soldiers’ behavior. One of the specific forms of behavior is entertainment which consists of all activities that distracted the soldiers from their grim everyday reality of war. Among the forms of entertainment of medieval soldier in France and England the ones that stand out are sexual activity, drinking and gambling, i.e. playing cards.

Key words

soldier, middle ages, entertainment, prostitution, alcohol